Растителна защита
електронно списание за растителна защита
семена, торове и земеделие
ISSN 2815-522X

Европейското земеделие: Между научния прогрес и страха от корпоративните монополи над семената

Нора Иванова

Дата 23.06.2026 | **Брой** 6/2026 | **ISSN** 2815-522X | **Език** BG
www.plant-protection.com/article/2433?lang=bg

Европейският съюз се намира на прага на най-голямата аграрна реформа от десетилетия насам. С историческо гласуване на 17.06.2026 г. Европейският парламент окончателно одобри регламент с нови правила за растенията, създадени чрез т.нар. нови геномни техники (НГТ). Новият регламент, който беше договорен между Европейския парламент и Съвета на ЕС още през декември 2025 г., бележи съществена промяна в начина, по който Европа ще регулира тези технологии. Целта е да се улесни разработването и навлизането на пазара на нови сортове, изискващи по-малко използване на пестициди, които в същото време са по-устойчиви на климатичните промени и вредителите.

Новата класификация: Фокус върху резултата, а не върху метода

Досега акцентът в европейското законодателство беше поставен върху метода, чрез който е създадено дадено растение. Новите правила бележат концептуален завой – те насочват вниманието към крайния резултат, тоест какви генетични характеристики притежава растението, независимо от технологията, използвана за създаването му. Растенията, получени чрез нови геномни техники, се разделят в две категории:

Първата категория – **НГТ-1** – включва растения, чиито генетични промени могат да бъдат постигнати и чрез традиционна селекция. След проверка те ще се третират по същество като конвенционални растения, освободени от тромавите административни процедури. **Изключение** правят единствено сортовете, създадени за устойчивост на хербициди или за производство на инсектицидни вещества, които автоматично преминават в по-строгия режим.

Втората категория – **НГТ-2** – обхваща растения с по-сложни генетични изменения. Те ще останат под действието на строгите европейски правила за генетично модифицирани организми (ГМО), включително задължителна оценка на риска, разрешение за пускане на пазара, пълна проследи-

мост и етикетиране. Държавите членки ще запазят правото си да ограничават или забраняват отглеждането на НГТ-2 растения на своя територия, дори когато те са разрешени на европейско ниво.

Разлики между стандартните ГМО и НГТ-1

Метод на модификация: Стандартните ГМО включват вкарване на ДНК от напълно чужд биологичен вид (трансгенеза). Растенията от Категория НГТ-1 използват само генетичен материал от същия или близкороден вид (цисгенеза и мутагенеза).

Еквивалентност: НГТ-1 растенията се считат за еквивалентни на конвенционалните, тъй като промените биха могли да възникнат по естествен път или чрез традиционна селекция.

Регулаторен режим: Традиционните ГМО преминават през скъпи и дългогодишни процедури за одобрение и задължително се етикетират. НГТ-1 са освободени от тези изисквания и се нуждаят само от бърза процедура за проверка.

Проследимост: Продуктите от стандартни ГМО се проследяват строго по цялата верига. За НГТ-1 се изисква единствено вписване в публичен онлайн регистър, за да се осигури прозрачност за фермерите.

Научни методи зад НГТ

За разлика от старото поколение ГМО, новите техники действат като "молекулярна ножица" и правят фини корекции в собствената ДНК на растението.

• *CRISPR-Cas9 (Генно редактиране):* Това е най-използваният метод. Система от два компонента – РНК молекула (която намира точната локация в генома) и ензим Cas9 (който срязва ДНК веригата). Растението само поправя срязването, при което се заглушава нежелан ген (например за чувствителност към болести) или се подобрява съществуващ.

• *Цисгенеза:* Пренасяне на гени между растения, които могат да се кръстосват и по естествен път (например от дива ябълка в културна ябълка). Това ускорява традиционната селекция, която иначе отнема десетилетия.

• *Насочена мутагенеза:* Предизвикване на мутации в конкретни точки на ДНК без вкарване на нов генетичен материал. Методът имитира естествения процес на еволюция, но се случва контролирано и веднага.

• *Епигенетично модифициране:* Промяна на начина, по който гените се активират или деактивират, без да се променя самата ДНК последователност. Така растението се адаптира към стрес (например суша), без трайни изменения в кода.

Отражение върху биологичното земеделие

Голямата промяна, която предизвика сериозен медиен отзвук, е отпадането на задължителното етикетиране на продуктите от категория НГТ-1 за крайния потребител. Въпреки това, за да могат фермерите да вземат решение какво да отглеждат, семената и посадъчният материал ще бъдат изрично обозначавани като НГТ-1, а Европейската комисия ще създаде публична европейска база данни.

Законодателството потвърждава, че използването на нови геномни техники няма да бъде разрешено в биологичното земеделие.

Новият регламент обаче въвежда ключов компромис, целящ да предпази фермерите: предвижда се, че случайното и технически неизбежно наличие на растения от категория НГТ-1 няма автоматично да води до загуба на биологичния статут. По време на преговорите (особено февруари 2024 г. и следващите етапи) Европарламентът гласува поправки, според които случайното и технически неизбежно (*adventitious and technically unavoidable*) присъствие на НГТ-1 материал (под определен праг) няма да води до автоматично отнемане на биосертификата. Целта на тази поправка е точно да смекчи удара върху биоземеделието, тъй като NGT-1 се приравняват към конвенционалните растения и проследяването им е много трудно.

Европейската комисия се ангажира да анализира внимателно как новите правила влияят върху биопроизводителите и върху доверието на потребителите към биохраните.

Законът твърди, че няма автоматична загуба на статут при случайно присъствие на НГТ-1 материал в продукцията, но биосекторът (IFOAM, BÖLW и др.) се страхува, че на практика ще има финансови загуби заради липсата на компенсации и реалността на пазара:

Тежестта на доказване: Биофермерът трябва да докаже, че замърсяването е било "случайно и технически неизбежно", което е сложен и скъп процес.

Нулева толерантност на пазара: Дори законът да каже "може да запазиш сертификата си", много търговски вериги, частни биостандарти (като Bioland, Demeter) и самите потребители имат нулева толерантност към всякакви ГМО/НГТ следи. Ако партидата е замърсена, тя най-вероятно ще бъде отхвърлена от пазара на биохрани, водейки до огромни финансови загуби за фермера.

Липса на компенсации: Факт е, че регламентът не предвижда общоевропейски компенсационен фонд (свободен от принципа "замърсителят плаща"). Рискът и разходите (за тестове, за изграждане на буферни зони) наистина падат върху биофермерите.

В България земеделските асоциации са разделени. Конвенционалните зърнопроизводители виждат шанс за по-висока конкурентоспособност срещу вноса от трети страни, докато секторът на биологичното производство настоява за строги буферни зони, за да се избегне кръстосано замърсяване.

Гласът на защитниците: Спасение за климата и иновации в действие

От другата страна на барикадата, поддръжниците на реформата – сред които водещи изследователски институти и мащабни фермерски съюзи като Copa-Cogeca – приветстват решението като жизненоважна стъпка за оцеляването на европейския аграрен сектор. В ера на драматични климатични промени, традиционната селекция на растения, която отнема между 10 и 15 години, е твърде бавна. Новите геномни техники позволяват същият резултат да бъде постигнат за броени месеци.

Основните аргументи в полза на новите правила са свързани с устойчивостта на реколтите. Чрез CRISPR/Cas учените вече създават сортове пшеница и царевица, които издържат на продължителни засушавания и екстремни горещини, което е критично за Южна Европа и България. При картофите и захарното цвекло, което традиционно се отглежда в Западна Европа, целта е да се създаде естествена устойчивост срещу мана и неприятели, което драстично ще намали употребата на пестициди. При доматите и лозата промените са насочени към удължаване на срока на годност след беритба и по-добра устойчивост на гъбични заболявания. Засилването на естествения имунитет на растенията срещу икономически опасни вируси и гъбични заболявания ще промени и действащата в момента химична растителна защита.

Подобни продукти вече се отглеждат или се намират в напреднал етап на разработка извън Европейския съюз. Сред тях са революционни култури като пшеница с намалено съдържание на глутен, картофи с по-висока устойчивост на болести и царевица, която понася много по-добре засушаване. Важно е да се отбележи, че новите правила ще важат еднакви както за растенията, произведени в ЕС, така и за вносните продукти.

Не на последно място стои и въпросът за геополитическата конкурентоспособност – държави като САЩ, Обединеното кралство и Япония вече са либерализирали тези технологии, и ако Европа беше запазила старото си вето, рискуваше да стане изцяло зависима от чужд внос на семена и храни.

Глобалните лидери в НГТ

Докато Европейският съюз едва сега узаконява тези техники, САЩ и Китай вече са в напреднала фаза на комерсиализация и се състезават за глобално лидерство.

В САЩ прилагат политика, ориентирана към крайния продукт, а не към процеса. Министерството на земеделието (USDA) не регулира НГТ растенията като ГМО, ако промените в тях се постигнат с традиционна селекция. На пазара се продават десетки НГТ продукти, като олио от соя с удължен срок на годност и царевица, устойчива на засушаване. В Северна Америка търговският фокус е насочен към крайния потребител (по-вкусен и потраен продукт) и към улесняване на фермерите при екстремни климатични условия.

Китай разглежда НГТ като ключов елемент за националната си продоволствена сигурност. Страната инвестира милиарди в държавни научни институти, вместо да разчита само на частни корпорации. Към днешна дата Китай е лидер по брой патенти за CRISPR технологии в земеделието. През последните години Пекин одобри за масово отглеждане генно-редактирана пшеница (устойчива на болести) и соя с повишено съдържание на олеинова киселина. Тук фокусът е изцяло върху мащаба и добивите – целта е изхранване на населението и намаляване на зависимостта от внос на зърно от Америка.

Скритите заплахи: Патенти и корпоративен натиск

Най-острата критика срещу новия закон обаче не е само екологична, а по-скоро икономическа и е свързана с интелектуалната собственост. За разлика от конвенционалните сортове, растенията, разработени чрез НГТ, подлежат на патентоване. По време на финалните дебати в Европарламента, предложенията за забрана на патентите върху редактирани семена, не събра необходимото мнозинство.

„Възможността за патентоване на специфични генетични белези заплашва да монополизира пазара на семена в ръцете на няколко глобални агрохимически гиганта. Малките и средни селекционни компании в Европа няма да могат да плащат скъпите лицензи и ще бъдат изтласкани от пазара, а фермерите ще се превърнат в заложници на корпоративни абонаментни планове за семена“, алармират от асоциацията ARCHE NOAH и други неправителствени организации.

Критиците посочват още, че премахването на етикетите за крайния потребител нарушава основното право на европейските граждани да знаят какво купуват и слага край на прозрачността на хранителната верига в името на по-бързите корпоративни печалби.

Кога влизат в сила новите правила?

Регламентът ще влезе в сила 20 дни след публикуването му в Официалния вестник на ЕС. Реалното му прилагане обаче ще започне две години по-късно (през 2028 г.), за да се даде достатъчно време на държавите членки и индустрията да се адаптират към новата правна рамка.

Дали Европа ще успее да намери златната среда между технологичния скок и защитата на традиционното и био земеделие, или тази реформа ще доведе до дълбоко разделение на пазара, предстои да разберем през следващите години.

Медийни източници

Официални документи на Европейския парламент и Съвета на ЕС относно НГТ (Декември 2025 - Юни 2026 г.)

Анализи на аграрните издания Agriland, Bauernzeitung и информационния портал Raiffeisen.com

Официални позиции на неправителствените организации и органичния сектор (IFOAM Organics Europe)

Научни доклади и становища на Австрийската академия на науките (ÖAW)